

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

«Beynəlxalq münasibətlər» kafedrası

Bakalavr hazırlığı üçün

TÜRK XALQLARININ TARİXİ

fənninin

PROQRAMI

BAKI – 2010

Proqram Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin
«Beynəlxalq münasibətlər» kafedrasında hazırlanmışdır.

Tərtibçilər: t.e.n. **R.M.Qurbanov**

t.e.n. **D.H.Cəfərova**

Redaktor: t.e.d. **V.S.Həsənov**

Rəyçilər: **doc. S.M.İmanova**

dos. Ə.Ə.Ələsgərzadə

Azərbaycan Respublikası Təhsil
Nazirliyi Elmi-metodiki Şurasının
“Tarix” bölməsinin
09 iyul 2010 il tarixli iclasının qərarı
ilə təsdiq edilmişdir (3 saylı protokol)

I mövzu: *Türk xalqlarının tarixi kursuna giriş.*

«Türk xalqlarının tarixi» fənni, onun tədrisinin əhəmiyyəti, məqsəd və vəzifələri. Ümumdünya tarixində türk xalqlarının yeri və rolu. Qədim dövrlərdə türk xalqlarının yayıldığı ərazi. Türklərin ilk peşələri. Türklərin yaşayış məskənləri. Türklərin ilk dini etiqadları. Türklərin köç hadisələri. Türklərin köçünün başlıca səbəbləri. Qədim türk xalqları və dilləri.

Türk xalqları tarixinin mənbələri və tarixşünaslığı. Arxeoloji materiallar. Türk xalqlarının tarixini əks etdirən arxeoloji abidələr. Yazılı mənbələr. Qədim türklər Çin, İran, Yunan və Roma mənbələrində. Çin mənbələrinin əhəmiyyəti. Orta əsrlər Bizans, Ərəb və fars mənbələri. Türk yazılı abidələri. Orxon-Yenisey kitabələri. Türk xalqlarının tarixinin tədqiqi sahəsində müasir Rus, Qərbi Avropa, Türkiyə tarixşünaslığı.

II mövzu: *Türk xalqları qədim dövrdə.*

Mərkəzi Asiyada türk tayfa ittifaqları və ilk dövlət qurumları. Saklar. Massagetlər. Alanlar. Sak və massagetlərin İran işğalına qarşı mübarizəsi. Qərbi Türküstanın Əhəmənilər dövlətinin tərkibinə daxil edilməsi. Əhəmənilərə qarşı üsyanlar. Makedoniyalı İsgəndərin Qərbi Türküstana yürüşü. Qərbi Türküstan xalqlarının işğalçılara qarşı mübarizəsi. Cənub-Şərqi Avropada türk tayfa ittifaqları. Kimmerlər. Skitlər. Sarmatlar. Skitlərin ictimai quruluşu. I Daranın Skitlərə qarşı mübarizəsi. Kimmerlər, massagetlər, skitlər və Azərbaycan. Qərbi Türküstan Selevkilər dövlətinin tərkibində. Baktriya dövləti. Parfiya dövləti. Hun imperiyasının yaranması. Hun dövlətinin ərazisinin genişlənməsi. Hun imperiyası və Mete xan. Mete xanın islahatları. Çinlə uğurlu müharibələr. Metenin bütün Çini işğal etmək cəhdləri. Çinin Hun dövlətini özünə bərabər dövlət kimi tanıması. Hun dövlətinin zəifləməsi. Şimali və Cənubi Hun dövlətlərinə parçalanması. Hunların Qərbə doğru köçünün başlanması. Hun imperiyasında dövlət idarəçiliyi sistemi. İctimai-iqtisadi münasibətlər.

III mövzu: *Erkən orta əsrlərdə Şərqi və Cənub-Şərqi Avropada türk dövlətləri.*

Şərqi Avropada Hun imperiyası. Şimali Qafqazda yaşayan alanların və Qara dənizin şimal çöllərində yaşayan ostqotların darmadağın edilməsi. Hun hökmdarı Balamir. Hunlar və Azərbaycan. Ulduz xanın Bizansa yürüşləri. Qərbi Hun imperiyası Atillanın hakimiyyəti dövründə. Konstans sülhü. Atillanın müharibələri. Atilla dövründə Hun imperiyasının ərazisi. Atillanın ikinci balkan səfəri. Atillanın Qərbi Romaya yürüşü. Katalaun döyüşü. Atillanın Romaya hücumu və onun nəticələri. Atillanın ölümü və Hun imperiyasının parçalanması. Bizansla müharibə və hunların məğlubiyyəti. Avropada Hun imperiyasının süqutu. Qərbi Hun imperiyasının ictimai-siyasi quruluşu. Dövlət idarəçiliyi. Ordunun təşkili.

Avar xaqanlığı. Xaqanlığın yaranması, ərazisi və sərhədləri. Bayan xan. Bizans dövləti ilə münasibətlər. Avarların Konstantinopol üzərinə yürüşü. Böyük Karl imperiyası ilə müharibələr. Xaqanlığın süqutu.

Bulqar xaqanlığı. Bulqarlar haqqında qədim tarixi məlumatlar. Bulqar tayfalarının yayıldığı ərazilər. Bulqarların Bizansla müharibələri. Bulqar xanları Orxan və Kubrat. Böyük Bulqar dövləti. Dunay Bulqar dövləti. Asparux xan. Volqaboyu bulqarlar. Volqa Bulqar dövlətinin yaranması. İslam dininin qəbul edilməsi. Bulqar dövlətinin süqutu. Volqa bulqarlarının tatar xalqının etnogenezdə rolu.

Xəzər xaqanlığı. Xəzər xaqanlığının ərazisi və əhalisi. Xəzərlər haqqında ilkin tarixi məlumatlar. Xəzərlərin Albaniyaya basqınları. Ərəb-Xəzər müharibələri. Azərbaycan Ərəb-Xəzər müharibələrində. Bizans ilə münasibətlər. Xəzər dövlətinin siyasi və ictimai quruluşu. Xəzər şəhərləri. Ticarət. Əhalinin təsərrüfat məşğuliyyəti. Xəzərlərin dini etiqadı. Xəzər dövlətinin süqutu.

IV mövzu: *Erkən orta əsrlərdə Mərkəzi Asiyanın və Altayın türk dövlətləri.*

Eftalilər dövlətinin yaranması. Sasanilərlə eftalilərin münasibətləri. İran şahı II Yezdəgirdin Orta Asiyaya yürüşü. Orta Asiyanın İran tərəfindən işğal olunmasına qarşı eftalilərin mübarizəsi. Türk xaqanlığının Eftalilər dövlətinə qarşı mübarizəsi. Eftalilər dövlətinin süqutu.

Türk xaqanlığı. Altayın türk tayfaları. Türk tayfa birləşməsinin başçısı Bumın xan və onun qardaşı İstəmi xan. Xaqanlığın ərazisi. İstəmi xanın qərbdə işğalçılıq müharibələri. Türk imperiyasının yaranması. İmperiyanın Bizansla münasibətləri. Türk xaqanlığının daxili vəziyyəti. Siyasi quruluş və inzibati bölgü. Xaqanlığın iki yerə parçalanması. İkinci Türk xaqanlığı. İltərəs xaqan. Kül Teqin xaqan və Bilgə xaqan. Xaqanlığın inzibati quruluşu. Təsərrüfat həyatı. Xaqanlığın süqutu. Türklərdə ictimai quruluş və feodal münasibətləri.

Uyğurlar Mərkəzi Asiyanın qədim türk tayfalarından biri kimi. Uyğurlar II Türk xaqanlığının tabeliyində. Uyğur xaqanlığının yaranması. Xaqanlığın Mancuriyadan Altaya qədər geniş ərazini əhatə etməsi. Xaqanlığın süqutu.

Karluk tayfa ittifaqı. Karluk xaqanlığı. Xaqanlığın ərazisi. Təsərrüfat həyatı. Ərəblərlə münasibətlər. Xaqanlığın süqutu.

V mövzu: *X-XII əsrlərdə Qərbi Türküstanda türk dövlətləri.*

Qəznəvilər dövləti. Alp Teqin və Qəznəvilər dövlətinin yaranması. Sebuk Teqin oğulları idarəsində Qəznəvilər dövləti. Dövlətin ərazisi və sərhədləri. Mahmud Qəznəvi tərəfindən Xarəzmin işğalı. Qəznəvilərin Orta Asiyada fəaliyyəti. Oğuzlarla Qəznəvilər arasında müharibələr. Qəznəvilər dövlətinin süqutu. Xarəzmşahlar dövlətinin yaranması. Xarəzmşah Təkəşin və Məhəmmədin Orta Asiyanı işğal etməsi. Xarəzmşahlar dövlətinin sərhədləri. Türkan xatun və onun siyasi fəaliyyəti. Əhalinin

təsərrüfat fəaliyyəti. Şəhərlər. Çin və Hindistanla ticarət münasibətləri. Çingiz xanın Xarəzmşahlar dövlətinə hücumu və dövlətin süqutu.

Qaraxanilər dövlətinin yaranması. Qaraxanilərin Qərbi Türkünstanda işğalları. Qaraxanilər dövlətinin ərazisi və əhalisi. Qaraxanilər dövlətinin parçalanması. Şərqi Qaraxanilər dövləti. Qərbi Qaraxanilər dövləti. Qaraxanilər dövlətində elm və mədəniyyət. İslam dininin Qərbi Türkünstanda yayılmasında Qaraxanilər dövlətinin rolu. Dövlətin süqutu. Çinin şimal əyalətlərində türk Kidan (Kitay) tayfa ittifaqı. Kidanların Orta Asiyaya və Qazaxıstana hərəkəti. Qaraxanilərə qarşı mübarizə. Katvan döyüşü. Kidan dövlətinin süqutu.

Oğuz tayfa birləşmələrinin yaranması. Oğuzlar Qərbi Türkünstan ərazisində. Səlcuq oğuzları. Səlcuq oğuzları və Qəznəvilər. İran, İraq və Cənubi Qafqazın işğalı. Səlcuq dövlətinin yaranması. Azərbaycan səlcuqların hakimiyyəti dövründə. Səlcuq dövlətində torpaq mülkiyyəti formaları. Səlcuq imperiyasının zəifləməsi və məhəlli Səlcuq dövlətlərinin yaranması. Səlcuq imperiyasının süqutu.

VI mövzu: *Monqol imperiyası və türk xalqları.*

Mərkəzi Asiyada monqol tayfa ittifaqının yaranması. Çingiz xanın hakimiyyət başına gəlməsi və ilk yürüşləri. Çinin və Orta Asiyanın işğalı. Otrar, Buxara, Səmərqənd və Xocəndin işğalı. Orta Asiyanın monqollar tərəfindən işğal olunmasının başa çatması. Türk xalqları monqolların hakimiyyəti dövründə. Monqol ordusunun İrana və Cənubi Qafqaza hərbi səfəri. Kalka döyüşü. Azərbaycanda Hülakülər dövləti.

Cənub-Şərqi Avropada monqol işğalları. Batı xanın Avropaya hərbi səfəri. İmperiyanın ərazisi. İctimai və siyasi quruluş. Torpaq üzərində mülkiyyət formaları. Monqol imperiyasının uluslara bölünməsi.

Qızıl orda. Rusiyanın və Şərqi Avropanın işğalı. Qızıl Ordanın yaranması. Ərazisi. Qızıl Orda dövlətində ictimai münasibətlər. Dövlətin siyasi quruluşu. Rus knyazları Qızıl Orda

dövlətinin asılılığında. Bərkə xan. Bərkə xanın Qaraqorumla əlaqələrini kəsməsi və tam müstəqil olması. Əmir Noqayın hakimiyyəti. Özbək xan. Qızıl Ordanın tamamilə türkləşməsi. Toxtamış xan. Teymurun Qızıl Orda dövləti üzərinə hücumu. Hakimiyyət uğrunda xanlar arasında gedən mübarizə. Qızıl Ordanın parçalanması.

Şimali Qafqazın türk xalqları. Volqoboyu və Sibirdə türk xanlıqları. Kazan xanlığı. Xanlığın yaranması. İctimai və siyasi quruluş. Kazan xanlığının daxili və xarici siyasəti. Təsərrüfat həyatı. Kazan xanlığının tatar, çuvaş, başqırd xalqlarının təşəkkülündə rolu. Kazan xanlığının Rusiya tərəfindən işğalı.

Həştərxan xanlığı. Xanlığın yaranması. Əhalinin təsərrüfat həyatı. Ticarət. Xanlığın Rusiya tərəfindən işğalı.

Sibir xanlığı. Xanlığın yaranması. XV-XVI əsrlərdə Qərbi Sibir xalqları. Sibirdə ticarət və sənətkarlıq. Əhalinin təsərrüfat məşğuliyyəti. Kuçum xan və İbak xan. Xanlığın Rusiya tərəfindən işğalı. Şərqi Sibir xalqları.

Kırım xanlığı. Xanlığın yaranması və ərazisi. Xanlığın daxili və xarici siyasəti. Kırım türklərinin məşğuliyyəti və təsərrüfat həyatı. Kırım xanlığının Osmanlıların asılılığını qəbul etməsi. Kırım xanlığı uğrunda Rusiyanın mübarizəsi. XVIII əsrin sonunda Rus qoşunlarının Kırım üzərinə yürüşü. Kırım xanlığı I və II Rus-Türk müharibələrində. Xanlığın Rusiya tərəfindən işğalı.

VII mövzu: *Osmanlı dövlətinin yaranması. Osmanlı imperiyası orta əsrlərdə.*

Ərtoğrul və qayı boyu. Osman bəy. Osmanlı dövlətinin əsasının qoyulması. İmperiya I Murad dövründə. Türk-Serb müharibələri. Kosovo döyüşü. Osmanlı imperiyasının tarixində Sultan Bəyazidin yeri. Ankara döyüşü və Bəyazidin məğlubiyyəti. Sultan II Muradın hakimiyyəti. II Kosova döyüşü. Osmanlı imperiyası II Mehmetin dövründə. Konstantinopolun süqutu. Sultan II Mehmetin Serbiya üzərinə yürüşü. Serbiyanın işğal

olunması. Trabzon yunan dövlətinin işğalı. Osmanlı imperiyasının Ağqoyunlu dövləti ilə münasibətləri. Sultan Süleyman və Osmanlı imperiyası. XVI əsrin I yarısında Səfəvi-Osmanlı müharibələri. Amasya sülhü. Osmanlı qoşunlarının Cənubi Qafqaza yürüşü. İstanbul sülhü. Azərbaycan Osmanlıların hakimiyyəti altında. Osmanlı imperiyası XVI-XVII əsrlərdə. Osmanlı dövlətində elm və mədəniyyət.

VIII mövzu: XIV-XVI əsrlərdə Mərkəzi Asiyada türk dövlətləri.

Əmir Teymur və onun Orta Asiyada hakimiyyət uğrunda mübarizəsi. Teymurun hakimiyyətə gəlməsi. Teymurun Xarəzmə hərbi səfərləri. Orta Asiyanın işğalının başa çatdırılması. Əmir Teymur və Toxtamışın Azərbaycana işğalçılıq yürüşləri. Qızıl Orda ilə münasibətlər. Toxtamış xanla müharibələr. Əmir Teymurun Hindistan üzərinə yürüşü. Türk xalqları Teymurun hakimiyyəti dövründə. Orta Asiya Teymurun varisləri dövründə. Teymurilər dövləti XV əsrin sonlarında. Teymurun varisləri arasında hakimiyyət uğrunda çəkişmələr. Teymurilər və Qaraqoyunlular dövləti. Teymurilər və Ağqoyunlular dövləti. Teymuri Hüseyin Bayqaranın hakimiyyəti.

Şeybani xan və onun Orta Asiyanı işğal etməsi. Şeybanilər dövlətinin yaranması. Dövlətin ərazisi və sərhədləri. Şeybani xanın Səfəvi dövlətinə qarşı hərbi səfərləri. Şeybanilər dövləti Abdulla xanın hakimiyyəti dövründə. Şeybanilər dövlətinin özbək xalqının formalaşmasında rolu. Şeybanilər dövlətinin süqutu.

Qazax xanlığının yaranması. Xanlığın ərazisi. İctimai və siyasi quruluş. Qazax xanlığı Qasım xanın hakimiyyəti dövründə. Qazax xanlığının daxili və xarici siyasəti. Qazaxıstan və Orta Asiya XVII əsrdə. Rusiyanın bu ölkələrə qarşı işğalçılıq siyasəti.

Baburlu dövlətinin yaranması. Əkbər şah. Baburlu dövləti Cahan şahın dövründə. Tac Mahal. Baburlu dövlətinin süqutu. Baburlu dövlətində elm, mədəniyyət və sənət. Orta əsrlərdə türk

xalqlarının mədəniyyəti. Elm. Astronomiya. Riyaziyyat və həndəsə elmlərinin inkişafı. İbn Sina və onun əsərləri. Oğuznamələr.

IX mövzu: Rusiyanın Mərkəzi Asiya və Qazaxıstanı işğal etməsi.

XIX əsrin birinci yarısında Orta Asiya xanlıqlarının ictimai-iqtisadi və siyasi quruluşu. Orta Asiya xalqları Rusiyaya birləşmə ərafəsində. Rusiyanın Mərkəzi Asiya və Qazaxıstanla iqtisadi və siyasi əlaqələri. Regiona Rusiyanın marağını artıran səbəblər. Mərkəzi Asiya və Qazaxıstanın iqtisadi cəhətdən Rusiyanın təsiri altına düşməsi. Siyasi əlaqələrin genişləndirilməsi. Mərkəzi Asiya və Qazaxıstanın işğalı uğrunda İngiltərə ilə Rusiya arasında mübarizə.

Çar hökumətinin bu regiona planlı şəkildə irəliləməsi. Kokand və Buxara xanlıqlarına qarşı hərbi əməliyyat. İşğalın başlanması və gedişi. Buxaranın Rusiyanın protektoratlığını qəbul etməsi. Rus qoşunlarının Xivəni tutması. Çar qoşunlarının Kokandı işğal etməsi. Mərkəzi Asiyada 1875-1876-cı illərin üsyanları. Mərkəzi Asiyanın Rusiyaya qatılmasının başa çatması. Türkmənistanın Rusiyaya birləşdirilməsi. 1885 və 1895-ci illərdə İngiltərə Rusiya sazişləri. Pamirin Rusiyaya birləşdirilməsi. Orta Asiya və Qazaxıstanın Rusiya tərəfindən işğalının nəticələri.

X mövzu: Türk xalqları XIX əsrin ikinci yarısında.

Çar Rusiyası Mərkəzi Asiya və Qazaxıstanı işğal etdikdən sonra inzibati idarəetmə sistemində etdiyi dəyişikliklər. Türküstan vilayətinin yaradılması. Türküstan general-qubernatorluğunun yaradılması. General-qubernatorluğun Türküstan diyarına çevrilməsi. Məhkəmə sistemində dəyişikliklər. Çarizmin iqtisadi siyasəti. Mərkəzi Asiya və Qazaxıstanı Rusiyadan kəndlilərin köçürülməsi. Kəndlilərin köçürülməsinin mərhələlərlə həyata keçirilməsi. Ucqarların ruslarla

məskunlaşdırılması. Regionda Rusiyanın mövqeyinin möhkəmləndirilməsi.

Volqaboyu, Sibir və Krımda 60-70-ci illərin burjua islahatları. Sosial-iqtisadi inkişaf səviyyəsinə görə türk xalqlarının mərkəzi Rusiya ilə müqayisədə geri qalması. Təhkimçilik hüququnun ləğvi və regionlarda islahatların keçirilməsi. Zemstvo idarələri, məhkəmə, hərbi və maarif sahəsində islahatlar.

İslahatdan sonra kənd təsərrüfatında kapitalist münasibətlərinin inkişafı. Sənayedə kapitalizmin inkişafı. Rusiya imperiyasının ayrı-ayrı regionları arasında iqtisadi əlaqələrin genişlənməsi. Milli ucqarlar islahatdan sonrakı Rusiya kapitalizmi sistemində. Kənddə ictimai təbəqələşmə. Rusiyanın Mərkəzi quberniyalarından kəndlilərin Volqaboyuna köçürülməsi. Rusiyanın ucqarlarında xammal mənbəyi və satış bazarının yaradılması.

XI mövzu: Türk xalqları XX əsrin əvəllərində.

Türküstanın Rusiya üçün xammal bazasına çevrilməsi. Xarici ölkələrin vətəndaşlarına məxsus olan səhmdar cəmiyyətlər. Fəhlə sinfinin və kəndlilərin vəziyyəti. Çarizmin milli müstəmləkəçilik siyasəti. Türküstan, Volqaboyu, Sibir və Krımda ictimai-siyasi vəziyyət. Rus çarizminin daxili siyasəti. Türk xalqları 1905-1907-ci illər inqilabı dövründə. Milli ucqarlarda üsyanlar. 1905-ci il 11 dekabr seçki qanunu. Rusiya Dumalarında türk deputatlarının fəaliyyəti. Müsəlman fraksiyası və onun tələbləri.

Stolpinin irtica rejiminin yaradılması. Rusiya çarizminin milli ucqarlarda siyasətinin kəskinləşməsi. Stolpinin aqrar islahatı milli ucqarlarda. 1906-cı il 9 noyabr fərmanı və 1910-cu il 14 iyun qanunu. Kənd icması, pay torpaqlarının xüsusi mülkiyyətdə möhkəmləndirilməsi. İslahatın nəticələri və uğursuzluqları. Stolpinin siyasətinin iflası. Rusiyanın milli siyasəti. Burjua millətçiliyinin güclənməsi. Milli ucqarlar inqilabı yüksəliş illərində.

XII mövzu: *Türk xalqları birinci dünya müharibəsi illərində.*

I dünya müharibəsi. Rusiyanın birinci dünya müharibəsinə qoşulması. Türkiyənin müharibəyə qoşulması. Cənubi Qafqazda hərbi əməliyyat. Türkiyənin bölüşdürülməsi haqqında saziş. Türküstan, Volqaboyu, Sibir və Krımın iqtisadiyyatına müharibənin təsiri. Müharibənin tələbatını ödəmək üçün həyata keçirilən tədbirlər. Tatarıstanda ordunu lazımı məhsullarla təchiz edən Alafuzovun müəssisəsi. Başqırdıstanda müharibənin ilk ilində dövlət və bəzi müəssisələrin hərbi istehsalə keçməsi. Türküstan diyarında hərbi sənaye komitələrinin təşkil edilməsi.

Rusiya imperiyasında müsəlmanların hərbi mükəlləfiyyət daşıyamaları. 1916-cı ildə Orta Asiyada və Qazaxıstanda üsyanlar. Milli-azadlıq hərəkatının genişlənməsi. Turqay vilayətində milli-azadlıq hərəkatına Amangəldi İmanovun başçılıq etməsi. Türk xalqları yaşayan bölgələrdə sosial-iqtisadi problemlərin kəskinləşməsi. Müharibənin bütün ağırlığının Rusiya imperiyası xalqlarının, o cümlədən türk xalqlarının üzərinə düşməsi.

Fevral inqilabından sonra ikihakimiyyətliyin yaranması. İkihakimiyyətliyin sinfi mahiyyəti. Müvəqqəti hökumətin yerlərdə müxtəlif orqanları – «İctimai Komitə», «İcraiyyə Komitəsi» yaratması. Fəhlə və əsgər deputatları Sovetlərinin yaranması. Başqırdıstan, Tatarıstan və Çuvaşiyada ikihakimiyyətlik. Bakıda Qafqaz müsəlmanlarının qurultayı. Moskvada Ümumrusiya müsəlmanlarının qurultayı. Krımda Müsəlman komitəsi. Fevral inqilabından sonra türk xalqlarının yaşadıkları regionlarda yaranan milli dirçəliş, özünüdərək prosesinin müvəqqəti hökumət və bolşeviklərin müqaviməti ilə qarşılaşması.

XIII mövzu: *XIX-XX əsrin əvvəllərində türk xalqlarının mədəniyyəti.*

XIX əsrdə Mərkəzi Asiya və Qazaxıstan xalqlarının mədəniyyəti. Çarizmin maarif siyasətində ruslaşdırma xətti. Mərkəzi Asiya Elmi Cəmiyyəti. Daşkənd rəsədxanası. Elmi tədqiqat işlərinin aparılmasında qarşıya çıxan çətinliklər və çatışmazlıqlar. Dövri mətbuat. Mədəni-maarif müəssisələri. Ədəbiyyat.

Volqaboyu, Sibir və Krım xalqlarının mədəniyyəti. Elm. Kazan Universiteti. Mətbuat. Ədəbiyyat. Kazanda rəssamlıq məktəbi. XX əsrin əvvəllərində Türkünstan xalqlarının mədəniyyəti. Mədəniyyətin inkişafının başlıca məsələləri. Maarif sistemi. Dövri mətbuat. Şifahi xalq yaradıcılığı. Memarlıq. Mədəni əlaqələr. Türkünstan diyarında tətbiqi incəsənətin spesifik xüsusiyyətə və milli koloritə malik olması.

XX əsrin əvvəllərində Volqaboyu, Sibir və Krım xalqlarının mədəniyyəti. Elm. Mətbuat. Tatar realist ədəbiyyatı. İncəsənət. İlmnskinin ruslaşdırma proqramı. Volqaboyu və Krımda yerli və rus alimlərinin fəaliyyəti. Türk xalqlarının ədəbiyyatında maarifçilik və sosial-demokrat ideologiyası.

XIV mövzu: *Türk xalqları SSRİ-nin tərkibində.*

Bolşeviklərin milli siyasəti və onların türk-müsəlman xalqlarına münasibətinin xüsusiyyətləri. SSRİ-nin təşkili. XX əsrin 20-ci illərində Mərkəzi Asiya, Qafqaz və Volqaboyunda inzibati ərazi bölgüsü. Qazaxıstanda XX əsrin 20-ci illərində siyasi və iqtisadi vəziyyət. Türk xalqları sənayeləşdirmə və kollektivləşdirmə illərində. Kollektivləşdirmə və sənayeləşdirmənin müsbət və mənfi tərəfləri. Kollektivləşmə illərində Qazaxıstanda antisovet çıxışları. Türk xalqları mədəni quruculuq illərində. Bəzi türk xalqlarına yeni adlar verməklə onların tarixi keçmişini saxtalaşdırmaq cəhdləri. (Saxalara-yakut, qırğızlara-xakas, altaylara-oyrot, Cənubi Qafqaz türklərinə-azərbaycanlı). Əlifba islahatları. Dinlə mübarizə. Stalinizm dövrü repressiyaları. Stalinizm dövrü repressiyalarının milli mədəniyyətə, incəsənətə, elmə vurduğu zərbələr. Türk

ziyalılarının mühacirəti. II dünya müharibəsi və türk xalqları. Almaniyanın planlarında Bakı. Bakı neftinin alman faşizmi üzərində qələbədə rolu. Milli hərbi birləşmələr. Volqaboyunun, Mərkəzi Asiyanın və Sibirin iqtisadiyyatının mühacirət dövrünün tələblərinə uyğunlaşdırılması.

Türk siyasi mühacirətinin alman faşizminə münasibəti. Türklərin kütləvi deportasiyası. 50-70-ci illərdə türk regionlarının nisbi iqtisadi dirçəlişi. Türk xalqları 60-80-ci illərdə. Sovet qoşunlarının türk xalqlarına qarşı törətdiyi qırğınlar. Sovet dövründə türk xalqlarının mədəniyyəti. Türk xalqlarının yeni problemlərlə qarşılaşması.

XV mövzu: Türk dünyası XX əsrin 90-cı illərində. Müstəqil türk dövlətlərinin yaranması.

SSRİ-nin dağılması. Onun səbəbləri. SSRİ-nin dağılmasından sonra yaranan müstəqil türk dövlətləri. Bu dövlətlərin beynəlxalq aləmlə inteqrasiya istiqamətində atdığı addımlar. Türk dövlətlərinin Türkiyə ilə münasibətləri. Türk dövlətləri rəhbərlərinin zirvə toplantıları. MDB çərçivəsində münasibətlər. Azərbaycanın türk dövlətləri ilə münasibətləri. Azərbaycan türk dövlətlərinin çoxtərəfli siyasi əlaqələri sistemində. Azərbaycanın türk dövlətləri ilə siyasi əməkdaşlığı. Türkiyənin türk dövlətləri ilə əməkdaşlığı və mövcud geosiyasi-strateji maraqlar. Xəzərin enerji ehtiyatları. «Xəzərin statusu» məsələsi. Qarabağ problemi. Orta Asiya türk dövlətlərinin problemə münasibəti. «TRASEKA» - İpək yolu proqramı və türk dövlətləri. Xəzərin enerji ehtiyatları. SSRİ-nin dağılmasından sonra Rusiya Federasiyasında vəziyyət. Tatarıstan və Başqırdıstanda müstəqillik haqqında referendumların keçirilməsi və onların nəticələri. Putin və federasiya subyektlərinin hüquqlarının məhdudlaşdırılması cəhdləri. Türk xalqlarının mədəni inteqrasiya problemləri. «Türksöy» və onun tədbirləri.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində

1. Abdullayev M.İ. Azərbaycan-Türkiyə əlaqələri. B., 1998.
2. Azərbaycan tarixi. B., 1993.
3. Azərbaycan tarixi. B., 1994.
4. Azərbaycan tarixi. B., 1996.
5. Azərbaycan tarixi üzrə qaynaqlar. B., 1989.
6. Azərbaycan ədəbi dili tarixi. B., 1991.
7. Allahverdiyev S., Haqverdiyev Ə. Türk dünyası xalqlarının tarixi. B., 1996.
8. Bahəddin Ögel. Böyük Hun imperiyası. I-II h. B., 1992.
9. Bünyadov Z.M. Azərbaycan Atabəyləri dövləti. B., 1985.
10. Bünyadov Z.M. Azərbaycan VII-IX əsrlərdə. B., 1989.
11. Budaqov B.Ə. Türk uluslarının yer yaddaşı. B., 1994.
12. Cavad Heyət. Türklərin tarix və mədəniyyətinə bir baxış. B., 1993.
13. Əfəndiyev O. Azərbaycan Səfəvilər dövləti. B., 1993.
14. Əlisa Şükürlü. Qədim türk yazılı abidələrinin dili. B., 1993.
15. Fəzil Qaraoğlu. Türk millətinin tarixi, qurduğu dövlətlər və ata-babaları. B., 2007.
16. Fəruq Sümər. Oğuzlar. B., 1992.
17. Fərzəliyev Ş. Azərbaycan XV-XVI əsrlərdə. B., 1983.
18. Fərzəliyev Ş. Azərbaycan və Osmanlı imperiyası. B., 1993.

19. Həsənov C. Azərbaycan beynəlxalq münasibətlər sistemində. B., 1993.
20. Həsənov Ə. Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. B., 2005.
21. İbrahimli X. Azərbaycan siyasi mühacirəti. B., 1996.
22. Qasımov Ə., Qasımov M. İpək yolu bəşəriyyətin tərəqqi yoludur. B., 1999.
23. Qeybullayev Q.Ə. Qədim türklər və Ermənistan. B., 1992.
24. Qeybullayev Q.Ə. Azərbaycan türklərinin təşəkkülü tarixindən. B., 1994.
25. Qeybullayev Q.Ə. Azərbaycanlıların etnik tarixinə dair. B., 1994.
26. Qumilyov L.N. Qədim türklər. B., 1993.
27. Qurbanov R. Qafqaz tarixi. B., 2001.
28. Qüdrətov D.H. Türk xalqlarının tarixi. B., 2000.
29. Mahmudlu Y.M. Azərbaycan diplomatiyası. B., 1996.
30. Muxtarova Ə.İ. Uyğur xaqanlığı/Tarix və onun problemləri/ B., 1995.-№4.
31. Muxtarova Ə.İ. Qədim türk etnosu - avarlar haqqında/Tarix və onun problemləri./ B., 1997.-№1.
32. Muxtarova Ə.İ. Heydər Əliyev və türk dünyası/Tarix və onun problemləri./ B., 2003.-№1.
33. Muxtarova Ə.İ. Türk xalqlarının dövlətçilik tarixi. B., 2002.
34. Muxtarova Ə.İ. Türk xalqlarının tarixi. (qədim dövr və orta əsrlər). B., 1994.
35. Muxtarova Ə.İ. Türk xalqlarının tarixi. (qədim dövr və orta əsrlər. Əlavələrlə yeni nəşri). B., 2002.
36. Məmmədov İ.M. Hunlar. B., 1993.
37. Məmmədov A. Oğuz səltənəti. B., 1992.
38. Məmmədov Y. Orxon-Yenisey yazılı abidələri. B., 1993.

39. Mehdiyeva N.C. Türk xalqlarının tarixinə dair materiallar. B., 1994.
40. Mehdiyeva N.C. Çar Rusiyasının Türkünstanda maarif siyasətində ruslaşdırma xətti. İkinci respublika elmi praktiki konfransının materialları. B., 1998.
41. Mehdiyeva N.C. Türk xalqlarının tarixi. B., 2003.
42. Piriye V.Z. Azərbaycan Hülakülər dövlətinin tənəzzülü dövründə. B., 1978
43. Rəfiq Özdək. Türkün qızıl kitabı. I-II-III kitablar. B., 1996; B., 1997.
44. Ruintən Sevinc. Azərbaycan Türk dövlətləri ilə siyasi əlaqələr sistemində. B., 2005.
45. SSRİ tarixi. I hissə. B., 1978.
46. SSRİ tarixi. II hissə. (1861-1917). B., 1982.
47. SSRİ tarixi. II hissə. (1861-1917). B., 1963.
48. Seyidzadə D. Azərbaycan deputatları Rusiyanın Dövlət Dumasında. B., 1991.
49. Türk və Qafqaz xalqları tarixinin bəzi məsələləri. B., 1997.
50. Vəli Həbibəoğlu. Qədim türklərin dünyagörüşü. B., 1996.
51. Vəli Həbibəoğlu. Türk dünyasının qüdrətli hökmdarları, xaqanları, sərkərdələri. I kitab. B., 1995.
52. Vəlixanlı N.M. Ərəb xilafəti və Azərbaycan. B., 1993.
53. Vəliyev T.T. İmperilazim dövründə Azərbaycan sənayesi və proletariatu. B., 1987.
54. Yusifov Y.B. Qədim Şərqi tarixi. B., 1993.
55. Zeynalov F. Türkologiyanın əsasları. B., 1981.
56. Ziya Göyöl. Türkçülüyn əsasları. B., 1991.

Türk dilində

1. Aliyarov Süleyman. Kurddan türeyiş efsanesinin tarihi coğrafiyasına dair. Türk dünyası Araştırmaları, sayı 65. İstanbul., 1990.
2. Ahmet Zeki Toğan. Ümumi Türk tarihine giriş. İstanbul., 1946.
3. Devlet Nadir. Rusiya türklərinin milli mücadele tarihi. (1905-1917). Ankara, 1985.
4. Enver Könükçü. Kuşan və akhunlar tarihi. Ankara., 1973.
5. Əbdülqadir Donuk. Əski türk dövlətlərində inzibati hərbi rütbə və terminlər. B., 1999.
6. Gürzel Haluk. Tarih boyunca Türk-Rus ilişkileri. Ankara., 1968.
7. Kemal Anadol. Orta Asiya türk devletleri tarihi. İstanbul., 1996.
8. Kafesoğlu İbrahim. Həzrətşahlar devleti tarihi. Ankara., 1992.
9. Kumkalı Tahir. Tarihten günümüze türk-rus ilişkileri. İstanbul., 1997.
10. Mert Özcan. Rusların Orta Asiyayı ele geçirmələrinə dair. Ankara., 1984.
11. Osman Çətin. Anadoluda islamiyyətin yayılması. İstanbul., 1990.
12. Saray Mehmet. Yeni Türk Cumhuriyyətləri tarihi. Ankara, 1996.
13. Uzunçarşılı İ.H. Anadolu beylikləri və Akkoyunlu, Karakoyunlu devletləri. Ankara., 1969.
14. Ülküsal M. Kırım türk tatarları. İstanbul, 1980.

Rus dilində

1. Артамонов М.И. История Хазар. Ленинград., 1962.
2. Асадов Ф.М. Арабские источники о тюрках в раннем средневековье. Б., 1998.

3. Абрамзон С.М. Киргизы и их этногенетические и историко-культурные связи. Ленинград., 1971.
4. Аврех А.Я. Царизм и IV дума. М., 1981.
5. Аверх А.Я. Столыпин и судьбы реформ в России. М., 1991.
6. Бартольд В.В. История культурной жизни Туркестана. Соч. т. II М., 1963.
7. Бартольд В.В. История турецко-монгольских народов. Соч. т. V М., 1968.
8. Бабаходжаев А.Х. Провал английской политики в Средней Азии и на Среднем Востоке. М., 1962.
9. Буниятов З.М. Государство Хорезмшахов-Ануштегинов. М., 1986.
10. Бендриков К.Е. Очерки по истории народного образования в Туркестане (1865-1924 гг.). М., 1960.
11. Викторова Л.Л. Монголы. Происхождение народа и истоки культуры. М., 1980.
12. Восточный Туркестан в древности и раннем средневековье. М., 1982.
13. Воробьева Н.И. Казанские татары. Казань, 1953.
14. Гумилёв Л.Н. Эфталиты и их соседи. М., 1960.
15. Гумилёв Л.Н. Древние тюрки. М., 1967.
16. Гумилёв Л.Н. Хунны. Средняя Азия в древние времена. М., 1968.
17. Гусейнов Р.А. Сельджукская военная организация. Ленинград, 1967.
18. Гибадулин Я.Н. Тюркский мир. Казань. 2004.
19. Джафаров Ю. Гунны и Азербайджан. Б., 1993.
20. Еремеев Д.И. Этногенез турок. М., 1970.
21. Иванов Л.Л. Очерк по истории Средней Азии. М., 1958.
22. История народов Восточной и Центральной Азии с древнейших времен до наших дней. М., 1986.
23. Кызласов Л.Р. История Тувы в средние века. М., 1984.
24. Кузеев. Этногенез башкирского народа. М., 1974.

25. Лайпанов К.Т., Мизиев И.М. О происхождении тюркских народов. Черкесск., 1993.
26. Лившица С. Казань в годы первой революции 1905-1907 гг. Казань., 1955
27. Массон В.М. Первые цивилизации. Ленинград, 1989.
28. Маликов Ф. Февральская буржуазно-демократическая революция в Казахстане. Алма-Ата, 1972.
29. Мурад Аджи. Средневековая история тюрков и великой степи. М., 2007.
30. Михайлов С.М. Казанский Университет и просвещение народов Поволжья и Приуралья. М., 1965.
31. Новгородова Э.А. Древняя Монголия. М., 1989.
32. Потапов Л.П. Этнический состав и происхождение алтайцев. Ленинград, 1989.
33. Пясковский А.В. Революция 1905-1907 годах в Туркестане. М., 1958.
34. Радлов В.В. В Сибири. М., 1989.
35. Рахманалиев Р. Империя тюрков. Великая цивилизация. Тюркские народы в мировой истории с X в. до н.э. по XX в. н.э. М., 2009.
36. Саядов А.С. Азербайджан на меридианах международных отношений. Б., 1991.
37. Смирнов К.Ф. Савроматы. М., 1964.
38. Трепавлов В.В. История Ногайской Орды. М., 2002.
39. Усманов Х.Ф. Развитие капитализма в сельском хозяйстве Башкирии в пореформенный период 60-90-е годы XIX в. М., 1981.
40. Фахруддинов Р.Г. Очерки по истории Волжской Булгарии. М., 1984.
41. Фёдоров Я.А., Фёдоров Г.Е. Ранние турки на Северном Кавказе. М., 1977.
42. Халфин Н.А. Политика России в Средней Азии. (1857-1868). М., 1960.

43. Халфин Н.А. Присоединение Средней Азии к России. М., 1965.
44. Шаниязов К.Ш. К этнической истории узбекского народа. Ташкент, 1974.
45. Эдуард Паркер. Татары. История возникновения великого народа. М., 2009.
46. Юсифов Ю.Б. Киммеры, скифы и саки в древнем Азербайджане. Тбилиси, 1988.